

Rafał Mazur*

ROLA NAUKI CZYTANIA KRYTYCZNO-TWÓRCZEGO DZIECI W PROCESIE WERYFIKACJI *FAKE NEWSÓW* I INNYCH RODZAJÓW DEZINFORMACJI

Streszczenie

Wielość informacji, bazujących w dużej mierze na silnych emocjach, prowadzi do powstania *fake newsów*, postprawd i innych rodzajów dezinformacji. Chcąc dokonać weryfikacji otrzymywanych treści, należy poznać narzędzia dające możliwość odnalezienia źródeł informacji i skonfrontowania ich z rzeczywistością. Wcześniej jednak musi się pojawić chęć poszukiwania prawdy i odwaga w kwestionowaniu wiadomości. Umiejętność czytania krytyczno-twórczego pozwala wytworzyć już u dzieci w wieku przedszkolnym i uczniów klas 1–3 szkoły podstawowej imperatyw dociekliwości. Nauka zadawania pytań, poszukiwania odpowiedzi, oddzielania opinii od faktów czy weryfikacja prawdziwości informacji pozwalają dzieciom, nawet biernym społecznie, na wytworzenie przekonania, że ich zdanie ma znaczenie i mogą nie zgadzać się z tym, co widzą lub słyszą. Podejście psychologiczne w aspekcie czytania rozwija również umiejętności komunikacyjne, poznawcze, a także kreatywność. Uczenie czytania krytyczno-twórczego daje nadzieję na stworzenie w młodych ludziach odruchu weryfikowania treści i konfrontowania różnych punktów widzenia, a w rezultacie zachęci do aktywności społecznych.

Słowa kluczowe: czytanie krytyczno-twórcze, *fake news*, dziecko bierne społecznie, nauka czytania, podejście psychologiczne i lingwistyczne w nauce czytania

Wstęp

Ostatnie wydarzenia społeczne, geopolityczne czy kulturowe pokazują, jak wielką moc mają informacje, które bazują na silnych emocjach. Czy to epidemia Covid-19 i związane z nią akcje pro- i antyszczepionkowe, wojna w Ukrainie, czy nawet oszustwa internetowe, wykorzystujące czyjąś chorobę lub nieszczęście, uwypukliły brak umiejętności dogłębnego czytania ze zrozumieniem, weryfikacji informacji, odróżniania

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: rmazur@ur.edu.pl, ORCID 0000-0002-5417-807X.

rzeczywistości od fikcji (przede wszystkim fikcji opartej na prawdziwych wydarzeniach, ale wykorzystujących nieprawdziwe dane lub prowadzące do mylnych wniosków), podążanie za grupą czy wreszcie powolne wycofywanie się z niektórych akcji charytatywnych z obawy na oszustwo¹. Choć przyczyn takiego stanu rzeczy może być sporo i dotykają one wielu sfer zarówno kulturowych, społecznych, jak i psychologicznych, warto zastanowić się nad sposobami walki z *fake newsami*, manipulacjami czy kłamstwami, tym bardziej że przyjmują one coraz to nowe postacie i stają się coraz trudniejsze do odróżnienia od faktów.

Łukasz Lipiński charakteryzuje *fake newsy* następująco:

„*fake news* w wąskim znaczeniu to przede wszystkim dezinformacja (*disinformation*) – fałszywe informacje stworzone i udostępniane przez osoby, które mają złe intencje. Dezinformacja także może mieć różny charakter:

- sfabrykowana treść (*fabricated content*) – gdy nowa treść jest zupełnie fałszywa i stworzona, żeby oszukać odbiorcę i wyrządzić szkodę;
- zmanipulowana treść (*manipulated content*) – kiedy prawdziwa informacja lub obraz są zniekształcone, żeby oszukać odbiorcę;
- fałszywa treść (*imposter content*) – jeśli fałszywie powołuje się na prawdziwe źródła;
- fałszywy kontekst – kiedy prawdziwa treść jest ulokowana w fałszywym kontekście”².

Wobec takiej różnorodności nieprawdziwych informacji, wydaje się oczywiste, że nie można zastosować jednego, uniwersalnego sposobu, który pomógłby odróżnić prawdę od fikcji lub kłamstwa. Chcąc zatem oddzielić *fake news* od faktów, należy poszukać wielu narzędzi, które pomogą obniżyć stan emocji i zweryfikować informacje, co niestety wiąże się z czasem i samozaparciem. Umiejętność szukania źródeł, chęć rozmowy na dany temat z różnymi stronami sporu, wynajdywanie postprawd i fikcji są konieczne, jednakże wynikają one przede wszystkim z imperatywu poszukiwania prawdy. Co zatem zrobić, aby w młodych ludziach wyrobić nawyk weryfikacji źródeł lub chociażby podawania w wątpliwość wzbudzających silne emocje informacji? Jak zbudować naturalny odruch zadawania pytań, otwartości na różne perspektywy, a wreszcie odwagi w formułowaniu swojego zdania popartego udoku-

¹ Por. raport: *Dezinformacja oczami Polaków 2022*, red. P. Mieczkowski, Warszawa 2022; M. Kilian, A. Tobiasiewicz, K. Osierda, *Problem fake news w Polsce*, Warszawa 2019.

² Ł. Lipiński, *Krótki przewodnik po fake newsach*, Press, <https://www.press.pl>, 2018 (3.04.2024).

mentowanymi argumentami? Zgodnie z założeniami, rozbudzanie ciekawości i wspieranie zdolności poznawczych wpisane są w założenia podstawy programowej każdego etapu edukacyjnego, w tym etapu przedszkolnego³, gdyż właśnie wtedy młody człowiek zaczyna interesować się historiami, czy to opowiadanymi, czy pokazywanymi, oraz zaczyna uczyć się czytać. Rozwijanie takich narzędzi, jak: krytyczne i twórcze myślenie, nauka czytania ze zrozumieniem, czytanie krytyczno-twórcze pomaga wzmocnić w dzieciach chęć poznawania świata, zadawania pytań, szukania alternatywnych rozwiązań, a nawet budowania ciągu przyczynowo-skutkowego, co w przyszłości może sprawić, że wytworzą one nawyk weryfikacji źródeł informacji i mniejszej podatności na *fake newsy*.

Podejście lingwistyczne i psychologiczne w nauce czytania

Edukacja wczesnoszkolna to czas zaznajamiania dzieci z systemem znaków, wskazywania, jak można przechowywać i przekazywać informacje. Z punktu widzenia młodego człowieka to moment poznawania tajemniczego kodu, którym posługują się dorośli i którym zapisane są czytane przez rodziców historie. Chcąc jednak wykształcić w dziecku ciekawość i dać mu narzędzia pozwalające na kwestionowanie przedstawianych wydarzeń, nauka czytania powinna łączyć w sobie naukę deszyfracji znaków graficznych tworzących słowa oraz umiejętność budowania i rozumienia historii przez ów system znaków stworzonych.

Dorota Klus-Stańska wraz z Marzenną Nowicką zwracają uwagę na dwa podejścia dotyczące nauki czytania: lingwistyczne oraz psychologiczne: „Podejście lingwistyczne koncentruje się na technicznej stronie czytania, traktując sens tekstu jako element bez większego znaczenia. Kluczowa dla tego podejścia jest fonetyczna definicja czytania, zgodnie z którą jest ono sposobem przekładania określonych znaków graficznych na formę dźwiękową. [...] W podejściu lingwistycznym podstawową rolę przypisuje się słuchowi fonematycznemu [...]. Jego rozwijanie dalece wyprzedza rozumienie i słabo wiąże się z rozpoznawaniem znaczeń”⁴.

³ Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017, poz. 356).

⁴ D. Klus-Stańska, M. Nowicka, *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*, Warszawa 2005, s. 17.

W wyżej opisanym nastawieniu na plan pierwszy wysuwają się dźwięk, intonacja i akcent, a dzieci oceniane są przede wszystkim za dostosowanie tempa czytania oraz wymowę. Taki sposób skupia się zatem na technicznym aspekcie procesu czytania, pomijając w zasadzie całkowicie rozumienie tekstu, a także wychwytywanie sensów wskazanych nie wprost. Powyższe podejście wyizolowuje tekst z przestrzeni kulturowej, tworząc z niego zbiór wyrazów, które równie dobrze mogą być pozbawione sensu.

Całkowicie inaczej ma się sprawa w przypadku podejścia psychologicznego: „W odróżnieniu od lingwistycznego w podejściu psychologicznym podkreśla się złożoność, wieloaspektowość i znacznie szerszy zakres operacji językowych i poznawczych składających się na kompetencje związane z czytaniem. [...] Zdolność do rozpoznawania i kojarzenia ze sobą symboli graficznych i fonetycznych oraz słowne odtwarzanie ich formy stanowi tylko jeden z trzech – techniczny, a nie jedyny aspekt czytania. Znaczną wagę przywiązuje się do aspektu semantycznego, polegającego na dosłownym rozumieniu tekstu, oraz krytyczno-twórczego ujawniającego się w zdolności do przeżywania i interpretowania utworu, «czytania między wierszami», prowadzenia dialogu z autorem i innymi odbiorcami tekstu”⁵.

Obecnie w początkowych klasach szkoły podstawowej bardzo dużo miejsca poświęca się podejściu lingwistycznemu, które kształtuje poprawność fonetyczną, przesuując podejście psychologiczne do klas późniejszych. Jednakże to właśnie ów drugi sposób powinien stanowić sedno nauki czytania. Warto sobie bowiem zadać pytanie, czy umiejętność, która nie jest zastosowana w praktyce, a taką praktyką jest rozumienie czytanego tekstu wraz z ukrytymi sensami, jest w ogóle potrzebna. Jeśli bowiem uznamy, zgodnie z wcześniejszą analogią, że czytanie jest deszyfracją kodu do świata tajemnic, to samo nauczanie czytania bez rozumienia dekodowanych informacji przypomina przeczytanie zaklęcia bez możliwości jego użycia.

Czytanie krytyczno-twórcze

Chcąc wychować społeczeństwo, które będzie myślało krytycznie, próbowało odróżniać prawdę od nieprawdy, opierać się *fake newsom* czy wreszcie będzie miało własne zdanie oparte na rzetelnych argumentach, należy już w najmłodszych klasach rozwijać czytanie krytyczno-twórcze, które wzmacnia umiejętności poznawcze uczniów.

⁵ *Ibidem*, s. 19.

Barbara Borowska, opierając się na stwierdzeniach Hanny Dobrowolskiej-Bogusławskiej⁶, twierdzi: „Myślenie krytyczno-twórcze jest najważniejszą umiejętnością we współczesnym świecie, a jego rozwój jest kluczowym elementem przygotowującym dziecko do dalszej edukacji. Zatem istotny cel nauki czytania polega na ukształtowaniu u dzieci umiejętności krytycznego myślenia i twórczej wyobraźni. [...] Dzieci, które potrafią przemyśleć to, co przeczytają, rozpatrzyć tekst w świetle swej wiedzy i doświadczenia i krytycznie się do niego ustosunkować, czują się przygotowane do świadomego i odpowiedzialnego życia w dorosłym świecie”⁷. Czytanie krytyczno-twórcze w zakresie edukacji wczesnoszkolnej stanowi dynamiczny proces, który, dbając o wieloaspektowy rozwój uczniów, stawia ich jednocześnie przed wieloma wyzwaniami. Taki sposób poznawania tekstu nie ogranicza się bowiem do artikulacyjnego czy też powierzchownego odczytywania słów, lecz angażuje uczniów i wprowadza w interakcję z tekstem i tym samym stymuluje ich zdolności poznawcze. Dzięki wykorzystaniu rozwijających myślenie technik, jak chociażby analiza, interpretacja czy syntetyzacja treści, czytelnicy mają okazję głębiej i dokładniej zrozumieć tekst, motywacje bohaterów czy okoliczności wydarzeń. Daje to uczniom sposobność „wejścia” w tok wydarzeń, co z kolei pobudza ich rozwój emocjonalny i intelektualny. Niezwykle istotnym elementem tegoż procesu jest zaaktywizowanie uczniów, zachęcenie do aktywnego czytania, zamiast jedynie opanowania techniki składania głosek w słowa, a w rezultacie pobudzenia ich krytycznego myślenia w obrębie tekstu.

Borowska zauważa: „Podstawą czytania krytycznego jest myślenie twórcze polegające na dynamicznym rozumowaniu i stawianiu pytań, na kwestionowaniu dowodów, przekonań i definicji, rozważaniu nad tym, co było, co jest lub mogło być i może być. [...] Dziecko, czytające krytycznie, opanowało umiejętność dokonywania oceny wartości przedstawionych idei, interpretowania zdarzeń i tworzenia uogólnień wynikających z tekstu, właściwie reaguje na to, co czyta, co ocenia i co przeczytało [...]. Zdaniem E. Malmquista⁸ [...] krytyczne czytanie kształtuje umiejętność oceny czytanego tekstu, «oznacza też zdolność odsunięcia ostatecznego osądu, pozostawienia jakiegoś problemu otwartego, próby ustalenia motywów autora»”⁹. Z powyższego wynika, że dziecko zostaje zaproszone do świata tekstu, gdzie może przyjrzeć się wszystkim

⁶ Por. H. Dobrowolska-Bogusławska, *Metody nauki czytania w krajach anglojęzycznych oraz ich przystosowanie do nauki języka polskiego*, Warszawa 1991, s. 131.

⁷ B. Borowska, *Kształtowanie umiejętności czytania w edukacji przedszkolnej. Studium porównawcze metod analityczno-syntetycznej i glottodydaktyki*, Lublin 2021, s. 95–96.

⁸ Por. E. Malmquist, *Nauka czytania w szkole podstawowej*, Warszawa 1987.

⁹ B. Borowska, *op.cit.*, s. 96.

elementom. Jeśli czegoś nie rozumie, może spytać, podać w wątpliwość czy nawet wyrazić sprzeciw. Może również przedstawić własne zdanie. Taki sposób poznawania tekstu pozwala również dziecku na brak jednoznacznego stanowiska i, paradoksalnie, uwalnia od przymusu posiadania własnego zdania na każdy temat. Czytanie krytyczno-twórcze buduje bowiem pewność siebie, często przejawiającą się w stwierdzeniach: jeszcze nie wiem; muszę pomyśleć; nie wiem, muszę się zastanowić; nie mam wystarczających informacji na ten temat.

Taki rodzaj podejścia do tekstu pisanego rozwija u dzieci także kreatywność. Dzięki możliwości wyrażenia własnego zdania i osobistej interpretacji tekstu, łączeniu różnych koncepcji, punktów widzenia i czasem nawet odległych perspektyw, tworzenia nowych pomysłów i idei uczniowie wspierani są w myśleniu, które wychodzi poza utarte tory, oraz angażują się w procesy poznawcze. Ta zdolność do twórczego myślenia jest nieoceniona nie tylko w kontekście uczenia się, lecz również w życiu społecznym, które wymaga respektowania różnych punktów widzenia, przejawiania empatii wobec ludzi, często odmiennych od nas, oraz pozwala zaadaptować się do nowych sytuacji. Stymuluje również do stwarzania nowych, często innowacyjnych rozwiązań.

Katarzyna Pluta zauważa: „Czytanie krytyczno-twórcze rozwija wyobraźnię czytelnika, dzięki której może wiązać poznawane treści z własnymi doświadczeniami, emocjami, potrzebami. Czytanie na poziomie krytyczno-twórczym wpływa na rozwój postaw, idei, światopoglądu, przyczynia się więc do rozwoju naszej osobowości, stymuluje rozwój w zakresie komunikowania własnych potrzeb, pragnień i emocji”¹⁰. W ramach czytania krytyczno-twórczego uczniowie są zachęceni do korzystania z różnorodnych strategii czytania, takich jak: podkreślanie kluczowych informacji, zadawanie pytań oraz wyciąganie wniosków. Te umiejętności nie tylko ułatwiają przyswajanie treści, ale także przekładają się na bardziej efektywne uczenie się w innych dziedzinach. Ponadto czytanie krytyczno-twórcze rozwija umiejętność krytycznej oceny tekstu, co jest kluczowe w świecie, w którym informacje są łatwo dostępne, ale często niepewne lub nieprawdziwe. W zglobalizowanym społeczeństwie, gdzie informacje płyną szybko i łatwo, umiejętność krytycznego myślenia i analizy jest kluczowa. Dzieci uczące się czytać krytycznie od najmłodszych lat są lepiej przygotowane do przyswajania wiedzy, podejmowania świadomych decyzji i skutecznego funkcjonowania w spo-

¹⁰ K. Pluta, *Rozwijanie czytania krytyczno-twórczego z wykorzystaniem rutyn myślenia krytycznego na przykładzie wybranych tekstów literackich dla dzieci młodszych* [w:] *Praktyczny przewodnik po myśleniu krytycznym w edukacji*, red. M. Winiarek, Kielce 2022, s. 62.

łączeństwie. Odpowiednio rozwinięte umiejętności czytania krytycznego pozwalają uczniom kształtować swoje własne poglądy i zdolności, co przekłada się na ich rozwój jako jednostek i aktywnych obywateli.

Jednym z głównych aspektów czytania krytyczno-twórczego jest również promowanie aktywnego dialogu między uczniami a nauczycielem oraz między samymi uczniami. Poprzez dyskusje na temat przeczytanych materiałów dzieci mają okazję wyrażać swoje myśli, zadawać pytania i rozwijać umiejętności argumentacji. To z kolei sprzyja budowaniu pewności siebie w wyrażaniu swoich poglądów oraz rozwijaniu umiejętności interpersonalnych. Rola nauczyciela w promowaniu czytania krytyczno-twórczego jest nieoceniona. To nauczyciel pełni rolę przewodnika, który nie tylko przekazuje uczniom narzędzia i strategie czytania, ale także inspiruje ich do eksploracji treści, zadawania pytań i wyrażania swoich myśli. Poprzez stworzenie otoczenia wspierającego i stymulującego rozwój myślenia krytycznego nauczyciel może znacząco wpłynąć na rozwój umiejętności czytania u swoich uczniów. Maria Plenkiewicz zauważa: „Rola nauczyciela w kierowaniu tym procesem winna prowadzić do samodzielnego odkrywania przez stawianie pytań dywergencyjnych, ocenę i dokonywanie porównania i wyboru informacji w tekście [...]. Czytanie krytyczne jest możliwe wówczas, gdy nauczyciele i uczniowie uczą się stawiać krytyczne pytania, powątpiewać o prawdziwości różnorodnych twierdzeń i sądów, dokonywać oceny, syntezy, i porównywania spostrzeżeń, faktów i poglądów”¹¹.

Czytanie krytyczno-twórcze a rozwój dziecka biernego społecznie

Każdy zespół klasowy, z którym pracuje nauczyciel, jest inny, dlatego to właśnie od jego umiejętności i obserwacji zależy, jak uczniowie odnajdą się w procesie czytania krytyczno-twórczego. Prawie zawsze bowiem grupa składa się z dzieci chętnie wypowiadających się oraz tych, które potrzebują odpowiedniej zachęty i wsparcia. Podejście psychologiczne w kontekście czytania daje dzieciom wycofanym lub nawet biernym społecznie szansę na zaistnienie w przestrzeni klasowej, a nawet wzmocnienie ich poczucia wpływu na dalszy ciąg lekcji. Chcąc umiejętnie wdrożyć czytanie krytyczno-twórcze, należy najpierw przyjrzeć się bliżej sylwetce dziecka biernego społecznie.

¹¹ M. Plenkiewicz, *Czytanie krytyczne w teorii i praktyce pedagogicznej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Studia Pedagogiczne. Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna. Problemy innowacji w kształceniu i wychowaniu”, 1996, z. 31, s. 55.

Anna Kałuba-Korczak takie dzieci w wieku przedszkolnym charakteryzuje następująco: „Dziecko bierne społecznie jest również określane jako wycofane, zahamowane, nieśmiałe, lękliwe, unikające kontaktu, jako «samotnik» lub «odludek». Preferuje samodzielną zabawę i funkcjonuje jakby na obrzeżach grupy. Nowe sytuacje są dla niego szczególnie trudne, zwiększają lęk i nasilają tendencje do wycofywania. Dziecko bierne nie poszukuje kontaktu – ani z innymi dziećmi, ani z dorosłymi. Wciągane w interakcje przez inne przedszkolaki nie zawsze potrafi adekwatnie zareagować. Często wydaje się nieobecne, odchodzi, nie podejmuje współdziałania. Nie bywa agresywne ani napastliwe w relacjach z innymi, przeciwnie – często samo staje się przedmiotem agresji rówieśników. Przez inne dzieci bywa nie lubiane, niezauważane, czasem ignorowane lub napastowane. W relacji z dorosłym jest posłuszne, podporządkowane, «grzeczne», wypełnia polecenia. Stara się pracować jak najlepiej, ale nie potrafi np. poprosić o pomoc, czy doprecyzowanie polecenia, więc popełnia błędy. Preferuje prace pisemne, zwykle niechętnie wypowiada się głośno, szczególnie publicznie, w większej grupie. Niechętnie występuje, jeśli musi – stara się trzymać z tyłu grupy. Może sprawiać wrażenie osoby o niższych możliwościach intelektualnych – i często jest tak postrzegane. Zapytane, długo się namyśla, mówi cicho, niepewnie; wypowiedzi bywają nieskładne, nieuporządkowane, brak w nich logicznego ciągu. Wydaje się nie rozumieć (nie słyszeć) pytania, ale jeśli nauczyciel je powtórzy lub stara się doprecyzować – dziecko dodatkowo się peszy i odpowiada jeszcze gorzej lub milknie”¹².

Czytanie krytyczno-twórcze w przypadku dzieci biernych, które są wycofane i niechętnie lub w ogóle nie chcą brać udziału w dyskusjach czy projektach, może okazać się sposobem na aktywizację ich działań. Zamiast pasywnego przyjmowania informacji dziecko stymulowane jest bowiem do indywidualnego rozumienia treści i często przetworzenia jej we własny sposób. Innymi słowy, w procesie czytania krytyczno-twórczego nie ma jednej odpowiedzi, nie istnieje tzw. trafianie w klucz, nie ma również presji czasu. Zastanawianie się, szykanie alternatywnych rozwiązań czy też kwestionowanie przeczytanych informacji odbywa się na poziomie odpowiadającym gotowości ucznia lub jego percepcji. Inkluzyjność takiego sposobu czytania pozwala na zaangażowanie wszystkich dzieci i wzmocnienie ich samooceny oraz przekonania o wartości ich sądów.

Podejście psychologiczne w procesie czytania nie tylko pozwala na sprawdzenie zrozumienia treści, ale pozwala uczniom przetworzyć tekst

¹² A. Kałuba-Korczak, *Dziecko bierne społecznie*, Zaufany Terapeuta, <https://www.zaufanyterapeuta.eu>, 26.07.2023 (3.04.2024).

i zrozumieć postępowanie bohaterów. U dzieci biernych społecznie czytanie krytyczno-twórcze wspiera rozwój umiejętności interpretacyjnych, umożliwiając im bardziej świadome i głębsze zrozumienie przeczytanego materiału. Poprzez angażowanie się w dyskusje na temat przeczytanych materiałów rozwija także umiejętność komunikacji werbalnej i interpersonalnej, takich jak: wyrażanie swoich myśli, argumentowanie swoich poglądów oraz słuchanie i szanowanie opinii innych. Dla dzieci biernych praktyka ta może być szczególnie istotna, ponieważ umożliwia im rozwój umiejętności komunikacyjnych oraz budowanie zdolności do efektywnej interakcji społecznej.

Wreszcie czytanie krytyczno-twórcze promuje samodzielne myślenie i dochodzenie do własnych wniosków. Roman Doktór zauważa: „Samodzielne myślenie może być największym skarbem współczesnej szkoły. Wiedza się zmienia i dezaktualizuje, same fakty możemy poznać w encyklopediach i Internecie, ale myślenie indywidualne i krytyczne jest samodzielną wartością i niekwestionowanym osiągnięciem szkoły. Szkoła przyszłości musi postawić na myślenie. Należy uczyć ucznia się. Tak rozumiana szkoła będzie utwierdzać wychowanków w trafności ich intelektualnych wyborów. Nagradzać samodzielność i piętnować lenistwo intelektualne. [...] Myślenie musi być korzystne dla ucznia. Musi on zrozumieć, że warto podjąć trud samodzielnego i krytycznego myślenia. To dzięki niemu możemy przekraczać światy i obszary niewiedzy, poznawać tajemnice i doznawać satysfakcji z przekraczania niemożliwego. Współczesna szkoła powinna promować prawdę, że dzięki potędze własnych myśli można osiągnąć samodzielność i sukces w życiu. Własnym rozumem można pomagać innym, twórczo i bezinteresownie”¹³.

Próbując zatem sprawić, aby uczniowie od najmłodszych lat nie bali się stawiania pytań, powątpiewania, kwestionowania i dyskusji, należy stworzyć atmosferę, kiedy takie zachowania są nie tylko nietłamszone, lecz wręcz pożądane. W przypadku dzieci biernych, wycofanych społecznie czy też po prostu nieśmiałych, należy tak uczyć czytania, aby mogły one w swoim tempie wejść w interakcje z innymi i na swój sposób zaistnieć w dyskusji. Wymaganie od wszystkich, aby były na równi zaangażowane, wydaje się nie tyle nierealne, co wręcz niepotrzebne, gdyż każdy człowiek produktywnie funkcjonuje w określonych dla siebie warunkach. Najważniejsze jest zatem podsycanie w dziecku ochoty do kwestionowania i zastanawiania się, a nie przyjmowania wszystkiego za pewnik. Nauczenie takich zachowań może sprawić, że w przyszłości uczniowie będą bardziej odporni na *fake newsy* i dezinformację, a dodatkowo staną się bardziej zaangażowani społecznie.

¹³ R. Doktór, *Szkoła a myślenie krytyczne*, „Ethos”, 2006, R. 19, nr 3, s. 115.

Zakończenie

Czytanie krytyczno-twórcze jest procesem wieloaspektowym, który angażuje uczniów w aktywną interakcję z tekstem oraz dialog z innymi uczestnikami dyskusji, a tym samym uczy weryfikacji informacji i – co najważniejsze – wytwarza chęć zadawania pytań i poszukiwania odpowiedzi.

Podjęcie psychologiczne w aspekcie czytania umożliwia rozwijanie umiejętności oceny wiarygodności źródeł informacji, co wydaje się kluczowe w kontekście walki z dezinformacją, w tym *fake newsami*. Czytanie krytyczno-twórcze rozwija u dzieci umiejętność rozpoznawania manipulacyjnych technik wykorzystywanych przy tworzeniu nieprawdziwych informacji. Podczas pracy nad tekstem dzieci mają okazję zaobserwować, jak wygląda subiektywna selektywność treści czy też traktowanie czyjejś opinii jako faktu. Rozwijanie w młodych ludziach chęci zadawania pytań i poszukiwania odpowiedzi powoduje, że informacja staje się dla nich początkiem, a nie efektem finalnym tworzenia własnej opinii na dany temat. Nieocenione wydają się szczególnie te części lekcji, gdy uczniowie mogą dyskutować, wcielać się w role, prezentować różne punkty widzenia. Taki sposób podchodzenia do czytanego tekstu pozwala każdemu z uczniów, mimo różnych predyspozycji, wziąć udział w rozmowie i zająć stanowisko lub zdecydować, że nie jest jeszcze gotowy, aby mieć własne zdanie na ów temat, bo potrzebuje więcej czasu lub większej ilości informacji. Pozwala również zaktywizować dzieci, które są bierne społecznie, wycofane lub nieśmiałe.

Rozwój kompetencji czytania krytyczno-twórczego daje nadzieję, że młodzi ludzie, którzy nauczą się weryfikować informacje, zadawać pytania oraz nie będą się bać dyskutować, w przyszłości staną się bardziej odporni na dezinformację, a także dzięki większej pewności siebie zaangażują się społecznie.

Bibliografia

- Borowska B., *Kształtowanie umiejętności czytania w edukacji przedszkolnej. Studium porównawcze metod analityczno-syntetycznej i glottodydaktyki*, Lublin 2021.
- Dezinformacja oczami Polaków 2022, red. P. Mieczkowski, Warszawa 2022.
- Dobrowolska-Bogusławska H., *Metody nauki czytania w krajach anglojęzycznych oraz ich przystosowanie do nauki języka polskiego*, Warszawa 1991.
- Doktor R., *Szkola a myślenie krytyczne*, „Ethos”, 2006, R. 19, nr 3.
- Kałuba-Korczak A., *Dziecko bierne społecznie*, Zaufany Terapeuta, <https://www.zaufanyterapeuta.eu>, 26.07.2023 (3.04.2024).
- Kilian M., Tobijasiewicz A., Osierda K., *Problem fake news w Polsce*, Warszawa 2019.

- Lipiński Ł., *Krótki przewodnik po fake newsach*, Press, <https://www.press.pl> (03.04. 2024).
- Klus-Stańska D., Nowicka M., *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*, Warszawa 2005.
- Malmquist E., *Nauka czytania w szkole podstawowej*, Warszawa 1987.
- Plenkiewicz M., *Czytanie krytyczne w teorii i praktyce pedagogicznej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Studia Pedagogiczne. Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna. Problemy innowacji w kształceniu i wychowaniu”, 1996, z. 31.
- Praktyczny przewodnik po myśleniu krytycznym w edukacji*, red. M. Winiarek, Kielce 2022.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017, poz. 356).

The Role of Teaching Critical-Creative Reading to Children in the Verification Process of Fake News and Other Forms of Disinformation

Abstract

The proliferation of information, often imbued with emotive undertones, fosters the spread of disinformation phenomena such as fake news and post-truth narratives. Navigating through this inundation of content effectively necessitates individuals' acquisition of tools enabling them to discern the origins of information and critically evaluate it against objective reality. However, the drive for truth-seeking and the courage to challenge received narratives must precede the attainment of such tools. Cultivating critical-creative reading skills serves as a catalyst for nurturing innate curiosity, even among pre-schoolers and students in the earliest stages of elementary education. By honing the ability to pose inquiries, seek answers, differentiate between subjective opinions and verifiable facts, and authenticate information, children become empowered to acknowledge the significance of their perspectives and dissent from prevailing narratives. Furthermore, incorporating a psychological perspective into reading instruction not only enriches cognitive faculties but also fosters effective communication and creative expression. The pedagogical endeavor of teaching critical-creative reading holds promise in instilling within young learners a reflexive inclination towards content verification and engagement with diverse viewpoints, thereby fostering active participation in social discourse.

Keywords: critical-creative reading, fake news, socially passive child, literacy education, psychological and linguistic approach to reading instruction